Livius

Ciocârlie

LIVIUS CIOCÂRLIE „Mari corespondenţe"

Livius Ciocârlie îşi începe şi sflrşeşte frumoasa Iui carte despre corespondenţa scriitorilor *(Mari corespondenţe)* cu unele consideraţii despre raportul dintre scrisori şi literatură, în rezumat, lucrurile stau în felul următor: spre deosebire de textul literar propriu-zis, care, potrivit tezei lui Jacobson, *„ atrage atenţia asupra lui însuşi",* scrisoarea există ca intermediar şi se referă la orice în afară de sine; doar smulsă din *„circuitul informaţional căruia îi era destinată",* aşadar ca literatură, începe scrisoarea să se comporte ca literatură, cu condiţia-să nu trezească în cei care o descoperă din întîmpiare o curiozitate indiscretă de voyeur; şi, totuşi, între scrisoare şi literatură rămîne o deosebire esenţială, în ciuda putinţei celui dintîi de a se transforma în cea de-a doua; timpul literaturii este „propriul ei timp", al scrisorii, ca şi al unei vechi fotografii, este timpul real, veştejit în ea ca o frunză uitată în paginile unei cărţi. Putem conchide că, spre a fi simţite ca literatură, scrisorile trebuie să fie pierdute şi vechi. Aceea, faimoasă, căzută în mîinile personajului lui Caragiale nu îndeplinea decît prima condiţie: şi ea continua din acest motiv să intereseze, dincolo de text, pentru revelaţiile ce puteau deveni instrument de presiune electorală. După ani, cînd expeditorul şi adresantul, deşi, poate, cunoscuţi, au intrat în neant, într-o scrisoare pierdută se desferecă glasurile trecutului şi textul se umple de parfum literar. Livius Ciocârlie spune foarte sugestiv în finalul cărţii sale: *„Scrisorile sînt ca această fotografie din faţa mea. Ciţiva bărbaţi între două vîrste, toţi mustăcioşi, cu jiletcă peste cămaşa albă descheiată la gît, se află reuniţi în jurul unei mese întinse, cu sticle lungi, destupate , din loc în loc; e vară, după prim, cînd soarele bate tare pînă sub umbrarul sub care stau. Mă uit la ei şi — cum zac aşa, puţin toropiţi de căldură, de vin, si mă privesc la rîndul lor - mi se par cumplit de adevăraţi. Spun cumplit, pentru că fotografia e veche de şaptezeci de ani şi toţi bărbaţii aceştia au murit de mult".*

Mari corespondenţe? Titlul poate fi interpretat în două feluri. La propriu, el prezintă dificultatea că nu toate cele douăsprezece schimburi epistolare analizate de Livius Ciocârlie sînt cu adevărat mari. După gustul meu, doar corespondenţa lui Flaubert şi aceea dintre Gide şi Martin du Gard pot fi, fără ezitare, considerate astfel şi, cu oarecare ezitare, acelea dintre Alain-Fournier şi Riviere, şi dintre I. Negoiţescu şi Radu Stanca. Să adaug şi că, din raţiuni asupra cărora nu

am timp să mă opresc, dar pe care el le explică, Livius Ciocârlie alege, de obicei, din scrisorile pe care le avea la dispoziţie, unele mai puţin ştiute, fixate pe un singur destinatar (Doamna Straus, în cazul lui Proust; George Dumitrescu, în cazul lui Pompiliu Constantinescu) sau dintr-o singură epocă a vieţii expeditorului (ultimul Voltaire, tînărul Maiorescu), limitînd deliberat cîmpul însemnătăţii epistolelor. Al doilea înţeles posibil al titlului este acela care ne trimite cu gîndul la afinităţi: marile corespondenţe pot fi afinităţile elective dintre corespondenţi. Nici această interpretare nu e infailibilă, căci ce afinitate există între G. Călinescu şi Al. Rosetti sau cum stabilim vreuna între Balzac şi Doamna Hanska avînd doar scrisorile lui, nu şi pe ale ei.

în cele douăsprezece studii, descoperim în Livius Ciocârlie un eseist strălucit, mai puţin savant decît în cărţile precedente, mai liber în imaginaţie, deşi la fel de stăpîn pe mişcările sale, atras şi de savorile textului, nu numai de rigorile lui, portretist subţire şi, mai ales, cu o neaşteptat^poftă a povestirii, a evocării şi chiar a descrierii. O frază despre raportul dintre *Scrinul negru* şi dosarul epistolar din care G. Călinescu s-a inspirat poate fi aplicată de minune autorului *Marilor corespondenţe: „ G. Călinescu n-a creat literatură dintr-o hîrfogăraie moartă, el a creat un roman dintr-un alt roman".* Eseurile recente ale lui Livius Ciocârlie sînt mai aproape de literatură decît de ştiinţă, deşi nu le lipseşte ideea critică; creează proză din altă proză; se lasă contaminate de stilul scrisorilor pe care le comentează, sînt spirituale cu Voltaire, mondene şi elegante cu Proust, uman-dramatice cu Roger Martin du Gard, mornate, crude, groteşti cu Flaubert şi aşa mai departe: vagabondează cu mai mare plăcere decît analizează, refăcînd atmosfera locurilor şi psihologia, neocolind pitorescul, culoarea, anecdota; şi nu pregetă să-şi tragă farmecul din vocabularul, din întorsăturile de frază, din aroma limbii corespondenţilor. *„A fi bilingv aproape că înseamnă a fi doi oameni într-unul singur",* spune Livius Ciocârlie în eseul despre tînărul Maiorescu; critica însăşi o putem adăuga, un fenomen de bilingvism sui-generis, în măsura în care limbajul ei se situează la intersecţia a două limbi diferite, şi e un du-te-vino permanent între naturalitatea (prefăcută) a uneia şi artificialitatea (neprefacută) a alteia.

Livius Ciocârlie citeşte şi reciteşte scrisorile; îşi formează o părere care s-ar putea spune în zece fraze şi din care titlurile eseurilor sale reţin esenţialul; în loc însă să rămînă la atît (ceea ce ar fi dat douăsprezece studii exacte şi plicticoase), se îmbracă pentru o călătorie care nu ocoleşte litera textului, deşi îi caută mereu spiritul.

Mai direct spus, criticul repovesteşte scrisorile, în cuvinte proprii, dar furînd din ochi cuvintele originare. Frazele pur critice, de caracterizare succintă (şi colorată, deopotrivă), seamănă, în acest **text din text,** care sînt eseurile, cu nişte faruri luminînd pe mare: *„Stăruie în scrisul lui Pompiliu Constantinescu o desuetudine fără parfum".* Sau: *„Sînt unele scene (la Maiorescu) parcă pictate de Greuze. de un Greuze al stilului Biedermayer".* Sau: *„Balzac este un gurmand al vorbirii, un comis voiajor al ei mai elocvent decît ilustrul Gaudissart, gata aricind să treacă de la una la alta, neînfrînat, parcă dintr-o imensă frică de tăcere".* Sau, tot despre Balzac: *„acest proletar* (al scrisului - n.n.) *cu mentalitate de capitalist".* Comentariul creşte uneori la dimensiunile unui sfert de pagină, în autorul scrisorilor începînd să se înfiripe un adevărat personaj - existent realmente în text şi, deopotrivă, inventat de eseist - zugrăvit cu ironie, dar şi cu simpatie, în comportarea şi în cuvintele sale, poate peste picior, dar şi justificat în văicărelile sale, aşa încît să ne stoarcă lacrimi de veselie, nu de plîns: *„însă Flaubert a suportat cu stoicism criticile. Nu l-au înfuriat decît atunci cînd s-au îndoit de competenţa lor istorică, privitor la scrierile cu subiect antic. Altfel, mai mult s-a amuzat văzînd cum ii silea pe critici ca, fie detestîndu-l, fie admirîndu-l, să spună atîtea prostii despre el. Abia melancolic, trist doar la gîndul că nu-l apăra nimeni, se înfăţişa amicilor ca bătrîn Trubadur tîrnosit prin ziare, în care nu se aruncau petale de trandafir. U făceau canalie şi cretin, pare-se, sau murdar cit să înnegrească, spălîndu-se, un pîrîu. Trebuie însă adăugat, fiindcă prea am pus multe în spinarea criticii, că cele mai stupide comentarii le-a făcut un prozator, şi încă unul bun - Barbey d'Aurevilly. Numai lui i-a venit în minte să se întrebe de ce nu se lasă Flaubert de scris. De unde se vede că lupii sînt lupi mai ales între ei".* Astfel de personaje memorabile devin, rînd pe rînd, Balzac, Proust, Gide, Martin du Gard, Maiorescu, Gherea, Călinescu. I. Negoiţescu, Radu Stanca şi alţii. iată-l pe Proust pradă şovăielilor lui obişnuite de om bolnav (dar şi cochetînd cu ideea bolii): aşa cum ni-l arată scrisorile către Doamna Straus, şi reinventat totodată de eseistul de azi, cu exactitate psihologică şi cu umor: *„Cum obrazul subţire cu cheltuială se ţine şi cum pe de altă parte Proust suferă de astm, el chibzuieşte cu oarecare grijă în ce loc să-şi petreacă vara la Trouville Ar închiria un iacht, ca să-şi poată vizita pe coastă prietenii vi'legiaturişti, însă cele cu pînze sînt friguroase, iar cele cu aburi miros a fum. Mai bine închiriază un automobil şi locuieşte la conacul Harcourt. Oricum, va fi nevoie de o clădire trainică, altfel pereţii sînt prea subţiri. Să nu fie într-un şir de* c *aţe şi nici înfundată în dosul altora, ci la loc descoperit, ori pe plajă,*

ori pe o înălţime. Insă nu e *asupra văii, pe unde urcă ceaţa şi nici între copaci. I-ar fi suficientă o cameră pentru el, două pentru servitori, sufragerie şi bucătărie. Sală de baie n-ar strica, în ceea ce priveşte decoraţia, cel mai bine respiră într-o ambianţă modern style"* etc. Aş putea cita şi paginile despre călătoria lui Flaubert în Egipt, despre prietenia ciudată (dată fiind deosebirile dintre-oameni şi opere) care leagă pe Gide de Martin du Gard (unul, spirit modern, suferind de manie ambulatorie, moralist, tezist, decis, rapid în reacţii, stilist, celălalt, sedentar, greoi ca un pachiderm uriaş, povestitor de tip tolstoian, ezitant în reacţii ş.c.L), despre formarea unor tineri ca Alain Fournier, Riviere, I. Negoiţescu sau Radu Stanca, despre maliţiile imprevizibilului G. Călinescu şi despre cîte şi mai cîte. *Mari corespondenţe* este o carte scrisă cu excepţi'onală fineţe de spirit, cu umor, cu pătrundere, o delicioasă cină eseistică, de la care nu lipsesc ceaiul şi pişcoturile aducătoare de amintiri literare. *(România literară, nr 29, 1981)*

„Eseuri critice"

Recenta carte a lui Livius Ciocârlie *(Eseuri critice)* nu mai are, ca celelalte, o „temă". Autorul a cules din reviste cincisprezece eseuri şi le-a grupat, în funcţie de preocupări, în trei categorii. *Măştile romantice ale dorinţei,* cel mai amplu (de fapt o suită de mici eseuri distincte), continuă linia observaţiilor mai vechi despre trecerea de la simbolul romantic la textul modern. A doua categorie cuprinde eseuri referitoare la critică în general, iar ultima, la literatura română contemporană în special. Nu mă voi ocupa de primul, căci ar fi necesar să redeştept un context - acela din volumul *Negru şi alb* - fără de care minuţioasele analize sînt de neînţeles. Şi, în plus, lucrurile principale au fost spuse cu alte ocazii. Cît priveşte celelalte categorii, trebuie să fac de pe acum constatarea că ele indică o „evoluţie" a atitudinii critice în sensul unui relativism sceptic. Metoda lui Livius Ciocârlie, inspirată iniţial de structuralismul francez şi de critica semiotică, este astăzi mult mai liberă, chiar dacă nu neapărat în felul empiric tradiţional, încît cineva care nu i-ar fi citit cărţile de dinainte i-ar putea identifica pasiunile de odinioară numai după o anumită deschidere a unghiului critic sau după resturile fosile din vocabularul întrebuinţat. Cele zece eseuri despre scriitofi români actuali sînt o dovadă. Dar schimbarea a început cu întrebările despre critică, teorie sau istorie literară pe care le găsim în cele patru eseuri din secţiunea mediană a culegerii. Aşa încît de la ele se cuvine să pornim.

Psihologic, o posibilă cheie a modificării de atitudine faţă de critică (şi, mai trebuie să spun? faţă de literatură) se află totuşi în pagina inaugurală din ***Poetul şi tovarăşul de drum,*** unde e vorba despre interviurile lui Florin Mugur. Este mărturisită aici o dificultate neprevăzută. Autorul începe prin a-şi pune o problemă teoretică, menită a fi ilustrată printr-un caz particular. El scrie cîteva rînduri, dar după ce formulează problema (şi anume: ,, *dacă e adevărat, cum cred, că scrierile din marginea literaturii - corespondenţe, memorii, jurnale etc. - nu sînt numai documentare, dacă ele aparţin literaturii tot atlt cit o lămuresc"* ş'.a.m.d.), se opreşte, se împiedică, reculează: *„Nu merge, gîndul mi-e aiurea; şi totuşi, lucru curios, nici să abandonez, cum încerc săptămîni la rînd, nu reuşesc. In cele din urmă, înţeleg că am pornit greşit".* De ce? Esenţialul este în fraza care urmează: *„ De fapt, recunosc acum, nu mă interesează prea mult ce se întîmplă cu interviurile, în ce constă şi cită este literaritatea lor. In schimb, mă interesează altceva, şi anume, cazul particular în sine".* Dacă citim cu atenţie mărturisirea şi o legăm de disocierile din eseurile despre critică, putem admite fără greutate cărschimbarea pe cale să se producă în interesul criticului se referă la *nivelul* la care el abordează literatura, în ***Critica teoriei şi teoria criticii*** avem soluţia. Livius Ciocârlie distinge între două feluri de a aborda literatura: unul care cade în sarcina cercetătorului, a omului" de ştiinţă, preocupat de „literaritatea literaturii'*, altul, care este al criticului, atras de „literaritatea operei", *„într-un anumit sens* (explică autorul), *se produce o confuzie atunci clnd i se spune criticii metalimbaj. E adevărat, critica este un limbaj despre alt limbaj - al operei - însă unul de acelaşi tip, în vreme ce ştiinţa foloseşte realmente un metalimbaj. Omul de ştiinţă observă de deasupra, ca cel aşezat în faţa unui microscop, sau în orice caz din alt plan, ca cel aşezat în faţa unei hărţi, pe clnd criticul comentează de la nivelul operei".* Aşadar, cineva care ar urmări diagrama interesului pentru literatură în eseurile lui Livius Ciocârlie, de la ***Realism şi devenire poetică*** la cele de azi, trecînd prin ***Negru şi alb*** şi prin ***Mari corespondenţe,*** va trebui să ia în seamă deplasarea acestuia de la teorie la critică propriu-zisă, de la studierea mecanismelor textului în generalitatea lor (documentată, "desigur, prin exemple particulare) la analiza de opere (sprijinită, desigur, pe nişte presupoziţii teoretice).

Scepticismul relativist, la care m-am referit, de aici provine. Livius Ciocârlie scrie, astăzi, cu detaşare şi cu umor. despre pretenţiile teoriei de a subordona critica. Deja ***Argumentul*** cărţii ne prevenea: *„... Teoria îi foloseşte criticii, dacă i se impune excesiv. Necesară cită vreme*

rămîne în fundal, teoria îngustează unghiul de vedere al criticului. " în 1976, profesorul Murray Krieger, de la John Hopkins University scria îrt ***Teoriea criticii*** (tradusă de curînd la noi de către Radu Surdulescu): *„ Prin urmare, susţinătorul teoriei literare nu trebuie să ceară decît ca următoarele premise să fie recunoscute: 1) că datorită consuetudinilor noastre percepţionate teoria este un rău necesar şi 2) că o teorie poate fi mai bună decît alta. Atîta timp cit nu îşi pierde spiritul critic şi sinceritatea, el nu va fi ameninţat de pericolul de a exagera foloasele teoriei, de a deveni un utopist al acesteia".* Aleg înadins părerile unui american, spre a se vedea că lucrurile stau cam la fel peste tot, nu doar în Franţa (domeniul predilect de referinţă al lui Livius Ciocârlie) ori la noi. Trecînd din regimul imaginarului în acela al teoreticului o observaţie a lui Gilbert Durând, Livius Ciocârlie descoperă, pe de o parte, faptul că în fiecare perioadă *„există o doctrină opresivă şi una contestatară"* şi, pe de alta, descrie aceste perioade (în epoca postbelică) în succesiunea lor: *„Directorii de conştiinţă ai epocii se schimbă pe nesimţite. Fără să-ţi dai seama prea bine cum, după ce totul fusese văzut din perspectiva psihanalizei freudiste filtrate prin ipostaza ei lacaniană, gîndirea - păstrînd numai nevoia de a fi protejată de figuri tutelare — U redescoperă pe Jung. în etnologie, structuralismul lui Levi-Strauss a dominat două decenii, in timp ce studiile lui Mircea Eliade se aflau într-un fel de limb; acum, o dată cu resurecţia hermeneuticii, rolurile s-au inversat. Lingviştii, după ce au fluturat flamura saussuriană şi fanionul glosematic, au trecut cu arme şi bagaje în tabăra generativistă".* Şi aşa mai departe.

Adevărata problemă pentru un critic (şi, firește, nu doar pentru el) este raportarea la aceste teorii tutelare: *„Se naşte atunci dilema: să adînceşti o teorie, folosindu-te de o metodă bine asimiiată, chiar dacă între timp o altă teorie a apărut, sau s-o părăseşti pe cea dinţii pentru cea din urmă, cu riscul de a n-o fi adîncit pe prima şi de a n-o putea înţelege bine pe a doua, cu riscul grav pentru bunăstarea spiritului de a te simţi o morişcă, învîrtită de orice vînt? ".* Răspunsul lui Livius Ciocârlie este circumstanţial şi nuanţat, dezvăluind, in fond, imposibilitatea de a ieşi din această dilemă, pe care criticul, mai de voie, mai de nevoie, trebuie să şi-o asume.

Ar merita relevate şi disocierile operate în eseul ***Critica semiotică - metaforă sau concept?,*** utile, căci vin din partea unui cunoscător şi lămuresc o terminologie cam abuziv întrebuinţată uneori, dar spaţiul nu-mi permite să stărui. Să spun doar că Livius Ciocârlie tranşează curajos în delicata problemă afirmînd, de la început, că semioticienii nu sînt critici chiar dacă au uneori în vedere procesul de semnificare.

Ei pornesc din puncte opuse şi ajung în puncte opuse. Cît priveşte pe cei din urmă, Livius Ciocârlie are dreptate (şi se exprimă foarte plastic): *„ Ceea ce apropie critica în cauză de semiotică este, mai întîi, întemeierea explicită şi consecventă pe o teorie. Dacă in critica «tradiţională», poetica rămîne neformuiată, ori se face apel la o idee teoretică sau la alta într-un fel eclectic, după specificul operei comentate, un eseu de critică «semiotică» seamănă destul de bine cu centrul cultural Beaubourg adică se înconjoară de o reţea de artere teoretice la vedere. Cui centrulBeaubourg îi sugerează o rafinărie, aceluia îi va mirosi şi dinspre critica semiotică a petrol".*

Nu mi-a rămas cine ştie cît loc ca să comentez tocmai eseurile despre scriitorii români, despre care spuneam că reprezintă dovada schimbării la faţă a criticii lui Livius Ciocârlie. Ca să fiu sincer, trebuie să adaug că mi-am limitat cu intenţie spaţiul, deoarece ele mai curînd anunţă noua întrebuinţare a uneltelor decît o fac pe deplin convingătoare, întîlnim, nici vorbă, alianţa de precizie şi de fineţe a spiritului lui Livius Ciocârlie pe care o ştiam dintotdeauna, iar majoritatea analizelor au frumuseţe şi rigoare. Autorul *Eseurilor critice* descinde în tabăra criticilor interesaţi de literatura noastră de azi ca un tovarăş de arme a cărui contribuţie se cade apreciată. Ceea ce mă face să ezit nu e nici valoarea luată în sine, a acestei contribuţii, nici pertinenţa multor observaţii, ci, dacă pot spune aşa, menţinerea lor într-un fel de marginalitate. Această impresie se explică prin două cauze diferite, deşi legate pe dedesubt. Prima constă în caracterul oarecum întîmplător al selectării operelor puse în discuţie: *Moromeţii* şi o culegere de poezii de Anghel Dumbrăveanu, *Amintirile* lui Agârbiceanu şi *Ce se vede* de Radu Petrescu, traducerea lui Arghezi din La Fontaine şi romanele lui Sorin Titel. Ce mai este? Versurile lui Şerban Foarţă, două cărţi de „călătorie" (E. Simion şi M. Zaciu), interviurile lui Florin Mugur. A doua cauză, mai profundă, constă în natura observaţiilor: prea puţin derivate dintr-o privire cuprinzătoare, sintetică, a operelor şi autorilor? vizînd de obicei „amănunte", aspecte laterale („proustianismul" lui Agârbiceanu, „starea de creaţie" în *Moromeţii).* Livius Ciocârlie e, deocamdată, un critic timid al literaturii actuale; în sensul unei anumite lipse de îndrăzneală, nu însă întrucît îi considerăm analizele în parte, dar în totalitate. Par mai degrabă rodul întîmplării decît al unei intenţii precise. Oricum, criticul ne deschide gustul: am vrea să-i ştim opinia despre cît mai multe.

(România literară, nr. 15, 1983)